

Studia z Filologii Polskiej
i Słowiańskiej, 52
Warszawa 2017

DOI: 10.11649/sfps.2017.015

Zbigniew Greń
(Uniwersytet Warszawski)

Wizerunek ateisty i jego miejsce na konfesyjnej mapie świata na Śląsku Cieszyńskim¹

Śląsk Cieszyński jest regionem o stosunkowo dużym zróżnicowaniu ludności pod względem przynależności do określonej konfesji chrześcijańskiej. Układ wyznań jest tu w zasadzie dwubiegunowy, z jednej strony, jako większościowy, obecny jest Kościół rzymskokatolicki, z drugiej, jako mniejszościowy – Kościół ewangelicko-augsburski. W okresie międzywojennym układ ten zaczął się zmieniać, doszły bowiem dalsze, mniejsze grupy wyznaniowe. Do dnia dzisiejszego mamy do czynienia ze stałym przyrostem tych grup, w wyniku czego wytworzyła się tu unikalna w skali polskiej mozaika wyznaniowa. W mozaice tej w ostatnim czasie, dzięki nieskrępowanemu dostępowi do sfery komunikacji publicznej w internecie, dochodzą do głosu także osoby deklarujące się jako niewierzące. Pojawił się więc interesujący problem postrzegania tej nieformalnej grupy społecznej i jej umiejscowienia na mapie mentalnej świata, w tej jej części, która jest konstruowana w oparciu o kryteria wyznaniowe.

¹ Artykuł powstał w ramach realizacji grantu NCN w programie Opus, nr 04101, „Stosunki wyznaniowe w językowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim”.

W kolejnych spisach powszechnych stosunek katolików do ewangelików kształtował się na Śląsku Cieszyńskim następująco (w %): 1890: katolicy 71,8, ewangelicy 25,7; 1900: katolicy 74,8, ewangelicy 22,6; 1910: katolicy 75,7, ewangelicy 21,5 – pozostali to izraelici i inni (Wnętrzak, 2014, s. 37)².

Pod koniec wieku XIX pojawili się w dokumentach spisowych przedstawiciele innych jeszcze wyznań – w 1900 roku członkowie Kościoła ewangelicko-reformowanego (76 osób), przedstawiciele innych wyznań chrześcijańskich (31 osób) oraz tzw. bezwyznaniowcy (21 osób) (Czyż, 2009, s. 94). Celem niniejszego tekstu jest analiza tej ostatniej grupy, zarówno jej postrzegania, jak i miejsca, jakie zajmuje na religijnej mapie mentalnej³ w świadomości mieszkańców tego wyznaniowo zróżnicowanego regionu.

W analizie posługujemy się terminem „konfesjonim” (por. Engelking, 2012, s. 36). Rozumiemy przez to określony konstrukt – jednostkę planu treści wyznaczoną przez zespół sądów o członku wspólnoty wyznaniowej, w rozumieniu szerokim: o całej wspólnotcie, zarówno oficjalnie uznanej, jak i nieoficjalnej, czy nawet nieuznawanej przez inne wspólnoty. Oprócz wizerunków wyznawców poszczególnych religii i Kościołów funkcjonuje w sferze religijnego obrazu świata wizerunek specjalny, pseudokonfesjonim, a mianowicie wizerunek ateisty. Zgodnie z jego relacją do kultów religijnych winniśmy mówić o antykonfesjonimie. W obrazie świata, w świadomości potocznej jednak tak nie jest. Jest on bowiem traktowany przez wierzących na równi z konfesjonimami i na prawach konfesjonimu. Można więc powiedzieć, że nie chodzi o osobę, która w nic nie wierzy, ale o osobę, która wierzy, że „nie ma nic (w sferze objętej wiarą, transcendentnej)”. Ujawniają to również odpowiedzi respondentów wierzących (deklarujących wiarę). Jeżeli chodzi o obraz samego siebie (autowizerunek) osób deklarujących ateizm, to sytuacja jest podobna w wypadku osób deklarujących niewiarę – deklaracja niewiary jest bowiem formułowana na tej samej płaszczyźnie, to jest płaszczyźnie wiary, a nie – ze zrozumiałych względów – wiedzy. Tak więc wizerunek ateisty można opisywać w takich samych kategoriach jak wizerunki wyznawców określonych religii, co zresztą ilustruje sam materiał.

² Nieco inaczej szacuje to R. Czyż, według której na początku wieku XX układ był u podstaw dwudzielny: ok. 2/3 stanowiły osoby wyznania katolickiego, ok. 1/3 – wyznania ewangelicko-augsburskiego, ok. 1,5% – wyznania mojżeszowego i 0,2% – przedstawiciele innych wyznań i bezwyznaniowcy (Czyż, 2009, s. 95).

³ Przez mentalną mapę świata rozumiem, „efekt konceptualizacji przestrzeni, miejsc, obiektów oraz ich wzajemnych relacji poprzez określone kategorie pamięci i wyobraźni” (za: Błahut, 2013, s. 48).

W interpretacji materiału zastosowaliśmy model domenowy, zaproponowany przez Aleksandrę Niewiarę w pracy o stereotypach etnicznych (Niewiara, 2000), a w postaci bardziej szczegółowej zweryfikowany w pracy autorskiej o wizerunkach regionalnych i etnicznych na Śląsku Cieszyńskim (Greń, 2004) i w kilku artykułach (Greń, 2008, 2010a, 2010b).

Punktem wyjścia jest dla nas w niniejszym opracowaniu model z następującymi domenami:

- domena psychospołeczna,
- domena ekonomiczna,
- domena społeczno-polityczna,
- domena religijna,
- domena fizyczna,
- domena kulturowa.

W wypadku materiału z zakresu konfesjonimów, do których zaliczamy wizerunek ateisty, model został zmodyfikowany z punktu widzenia i dla potrzeb analizy tegoż materiału przez pokazanie struktury wewnętrznej domeny religijnej. Tworzą ją następujące subdomeny:

- I. definicyjna
- II. poziomu wiary
- III. treści wierzeń
- IV. praktyk religijnych
- V. miejsc związanych z kultem
- VI. źródeł wiary
- VII. hierarchii we wspólnocie
- VIII. organizacji wspólnoty
- IX. stosunku do innych wspólnot i relacji z nimi.

Źródeł współczesnych konfesjonimów szukano w materiale folklorystycznym i w prasie regionalnej od połowy XIX i początków XX wieku. Co charakterystyczne, w materiale folklorystycznym brak postaci bezwyznaniowca / bezbożnika / ateisty. Takie pojęcie nie mieściło się w tradycyjnym, ludowym odbiorze świata. Pojawiło się w prasie regionalnej, zrazu jako odbicie zjawiska ponadregionalnego.

Ateizm / bezwyznaniowość / bezbożnictwo odbierane było jako współczesne pogaństwo. Odbicie tych ruchów w **prasie regionalnej** pojawiło się stosunkowo późno. Prasa połowy XIX wieku na Śląsku Cieszyńskim w zasadzie nie zauważała tego zjawiska. Panowało przekonanie, że religia

jest przeznaczeniem człowieka (GC 1852)⁴. Deklarację braku wiary odbierano jako zjawisko skrajne i egzotyczne, np. w Ameryce, znanej z wolności i różnorodności religijnej (GC 1853). Traktowano to zresztą jako postawę quasi-religijną, rodzaj wiary.

Prasa międzywojenna przynosi już jednak o wiele więcej informacji na temat ruchów i poglądów bezwyznaniowców (też: bezbożników), ateistów. Z informacji tych wyłania się wizerunek ateisty i ateizmu zbudowany według reguł tworzenia konfesionimów, przy czym często chodziło o ładunek przeciwny do tego, który łączył się z chrześcijaństwem (lub wszelką wiarą). Dlatego też możliwa jest analiza tego wizerunku z wykorzystaniem tych samych narzędzi.

W **domenie religijnej** obecnych jest kilka subdomen, począwszy od subdomeny definicyjnej. W celu zracjonalizowania sobie tego zjawiska w prasie, w większości reprezentującej postawy wyznaniowe, przyczyn ruchów ateistycznych poszukiwano w sferze ideologicznej, łącząc je z ideologią komunistyczną (SŻ 1925), komunizmem, jak w przywołanej encyklice Ojca Św. (WOP 1937), i marksizmem (GC 1934). Ponieważ zaś marksizm łączono w okresie międzywojennym z Żydami (GC 1934), postawiono tezę, że szeregi ateistów, i to wojujących z katolicyzmem – w międzywojennej Polsce w ramach tzw. Legionu Młodych – stanowili przede wszystkim Żydzi. W opozycji dobra i zła ateizm / laicyzm stał po stronie zła, jak to ujęto w przedrukowanym liście pasterskim episkopatu Polski (GC 1934).

Co do subdomeny określającej poziom wiary – tu poziom wiary w „brak Boga”, to z jednej strony zwraca się uwagę na zacietrzewienie wojujących ateistów, swego rodzaju „fanatyzm niewiary”, z drugiej, w myśl przekonania, że religia jest naturalną cechą człowieka, nie przyjmuje się stanowiska ateistycznego jako czegoś, co ma swoje uzasadnienie. Dlatego odnotowuje się wszelkie wyrwy w ateizmie, jak powroty / nawrócenia, jako coś naturalnego, jak nawrócenie grzesznika (WOP 1932, NK 1934).

Subdomena treści istnieje najwyraźniej jako ta, która konstruowana jest przez zaprzeczenie. A skoro tak, informacje z tego zakresu przytaczane są tylko po to, aby je zbijać argumentami. Podstawy ateizmu w takim przekazie

⁴ W lokalizacji przykładów ograniczamy się do podania skrótu czasopisma (zob. wykaz) i roku, gdyż informacje tekstowe, zgodnie z naturą prasy, często rozbite są na odcinki, w kilku numerach (najczęściej kolejnych). Wszystkie wykorzystane materiały prasowe są dostępne w wersjach elektronicznych w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej – dostęp do nich jest bezproblemowy (w wersji djvu, możliwej do przekonwertowania do bardziej powszechnej wersji pdf).

sprowadzone zostały do deklaracji ateistów: Boga nie ma, Chrystus nie istniał, człowiek pochodzi od małpy, Kościół to głupstwo, tylko burzuje opłacając studia księżom (WOP 1937). Można również znaleźć pojedyncze uwagi, po to, by je zabić, np. drwiny ateistów z sakramentu pokuty (WOP 1932).

Co do praktyk rozpowszechnionych wśród ateistów, używanych w ich walce z religią, jak to prezentuje prasa regionalna, przede wszystkim wyróżnić można działalność różnych organizacji wolnomyślicieli (zob. niżej). Chodzi przede wszystkim o, potępiane przez prasę regionalną niezależnie od wyznania, rozpowszechnianie idei wolnomyślicielskich, np. przez odczyty (WOP 1932), zjazdy (GC 1934, GK 1934), agitację (WOP 1937), dążenie do usuwania religii ze szkół (WOP 1937), podkopywanie autorytetu kleru (WOP 1937). Jeżeli chodzi o działania bezpośrednie, to wytyka się w tej prasie propagowanie aktów apostazji (NK 1934), kursy „bezbożnictwa”, np. w Warszawie (GC 1934), małżeństwa cywilne, w tym „na próbę” w rewolucyjnej Hiszpanii (WOP 1937).

Dużo drastyczniejsze praktyki zarzucano ateizmowi państwowemu, jaki przyjęto w Związku Sowieckim. Chodziło tam, zgodnie z relacjami w prasie, o planową walkę z religią, por. informacje na temat przyjęcia 5-letniego planu w tej kwestii (WOP 1932, NK 1934) czy wydania dekretu o „tępieniu religii” (E 1934). W szczególności sprowadzało się to do agitacji, walki ze świętami kościelnymi (WOP 1932, GC 1934), likwidacji kościołów i klasztorów (NK 1934), zakazu nauczania religii w szkołach powszechnych (NK 1934) – por. informację na temat procesu arcybiskupa Ciepłaka i 14 księży za nauczanie religii (WOP 1932) – nękania, a nawet mordowania duchownych (NK 1934). Wprowadzano ścisły zakaz wyrobu dewocjonaliów i handlu nimi dla obywateli Związku Sowieckiego (GC 1934, NK 1934). Prasa regionalna donosiła, że propagowano nowy typ pozdrowienia, ateistyczny: „Nie ma Boga” – odpowiedź: „Nie było go i nie będzie” (GC 1934).

Ostrze krytyki skierowane było również przeciwko praktykom wolnomyślicielskim w międzywojennej Czechosłowacji. Jak wskazywano, źródłem osłabienia wiary i spadku liczby wierzących był fakt, że religia w szkołach stała się przedmiotem nieobowiązkowym (NK 1934). Poglądy ateistyczne były też, według doniesień prasowych, rozpowszechniane przez szkołę i część czeskich nauczycieli (NK 1934, PL 1934). Z praktyk stosowanych przez wolnomyślicieli czeskich piętnowano odczyty i wykłady atakujące religię, np. w Ostrawie (NK 1934). Zwracano uwagę na rozpowszechnianie idei wolnomyślicielskich przez publikacje (NK 1934), teatr (NK 1934) i prasę (GK 1934, NK 1934), a nawet działania prowokacyjne, jak, przykładowo, prowokację urządzoną przez komunistów w święto Bożego Ciała w Karwinie (WOP 1932). Zauważono, że w Czechach mnożą się akty apostazji (NK 1934).

W Polsce zwrócono uwagę na praktyki wolnomyślicielskiej organizacji Legion Polski, polegające często na zachowaniach prowokacyjnych w odbiorze społeczności wierzących, jak urządzenie hucznych zabaw i bali w okresie postu, np. w Białymstoku, w Siedlcach (GC 1934), otwarte oszczerstwa kierowane w stosunku do Kościoła katolickiego, por. przegrany przez „Wolnomyśliciela Polskiego” proces w tej sprawie (GC 1934).

Praktyki stosowane przez „wojujących” wolnomyślicieli dotyczyły, w mniemaniu redakcji czasopism regionalnych o postawie wyznaniowej, określonych krajów, w których ateizm uzyskał największe wpływy. Tak więc w subdomenie miejsc, wskazującej na obszar występowania tego zjawiska, pojawia się przede wszystkim wspomniany już wyżej Związek Sowiecki (WOP 1932, GC 1934, E 1934, NK 1934). Drugim krajem wymienianym najczęściej jako kraj kroczącego ateizmu była Czechosłowacja (GK 1934, NK 1934). Przywoływane są – w kontekście międzynarodowym – Francja (WOP 1932), Szwajcaria (GK 1934) i Holandia, gdzie liczba bezwyznaniowców przekroczyła w spisie powszechnym 14% (PE 1934). W granicach międzywojennej Polski najczęściej wymieniane są Warszawa (GC 1934) i północno-wschodnie rejony, np. Białystok, Siedlce (GC 1934). W najbliższej okolicy zauważono wzmoczenie działań antychrześcijańskich przez bezwyznaniowców, często proweniencji komunistycznej, na tzw. Zaolziu, np. w Karwinie (WOP 1932), w Ligotce Kameralnej (PL 1934).

Jeśli chodzi o subdomenę organizacyjną, to z przedstawionych tu informacji można się zorientować także, jak zorganizowani byli zwolennicy wolnomyślicielstwa. Tworzyli różne związki na poziomie krajowym, w Polsce były to np. Legion Młodych (GC 1934) czy Polski Związek Myśli Wolnej (GC 1934), a w Czechach – proletariacki związek ateistów (NK 1934). Poza tym tworzyli tzw. międzynarodówkę wolnomyślicielską „Bez Boga”, światową unię wolnomyślicieli (GK 1934, GC 1934, WOP 1937).

W działalności swej oprócz słowa mówionego, bezpośredniej działalności agitacyjnej, wykorzystywali też słowo pisane, to jest organy prasowe związków, np. odnotowane w prasie cieszyńskiej czasopismo warszawskie, „Wolnomyśliciel Polski” (GC 1934) czy organ Legionu Młodych, „Państwo Pracy” (GC 1934), w Czechach – „Slunce” (GK 1934).

Co do subdomeny relacji do innych wyznań, ale i ruchów społecznych, to układ tych relacji, oddany w prasie cieszyńskiej, był dość jednoznaczny. Ateizm / wolnomyślicielstwo / bezwyznaniowość / bezbożnictwo stał w całkowitej opozycji do wszelkich wyznań i Kościołów, przy czym działania wojującego odłamu skierowane były przede wszystkim przeciwko religii dominującej, a więc

w warunkach polskich przeciwko katolicyzmowi (WOP 1932, WOP 1937), a w cieszyńskich – dodatkowo przeciw ewangelikom (PL 1934). W państwie oficjalnie ateistycznym, Związku Sowieckim, ostrze było skierowane w zależności od charakteru wyznaniowego regionów / republik, w Rosji wymierzono je więc w prawosławie, w republikach azjatyckich – w islam.

Z drugiej strony prasa cieszyńska o postawie wyznaniowej wskazywała na zależności między ateizmem a ideologią marksistowską (GC 1934) i praktyką komunistów (SŻ 1925, WOP 1937). Często informacjom z tego zakresu towarzyszyły wypowiedzi antysemickie – wskazywanie na rolę i udział Żydów w ruchu komunistycznym (GC 1934). W kontekście laicyzacji (GC 1934) i ruchów wolnomyślicielskich pojawiają się też relacje na temat ruchów masonskich (GC 1934, NK 1934, WOP 1937), a jako wstęp do ateizmu wskazywane są sekty (GC 1934) i ruchy neopogańskie (NK 1934).

Z punktu widzenia chrześcijaństwa ruchy te stanowiły bezpośrednie zagrożenie, jako „klęska ludzkości” (GC 1934), dlatego też zostały potępione w przywołanej w prasie encyklice papieskiej (WOP 1937). Pojawiają się też jednak informacje o nawracaniu się ateistów, nawet tych wojujących, na drogę wiary (WOP 1932).

Wizerunek ateisty i ateizmu w prasie cieszyńskiej zdominowany był przez sprawę wiary, a w zasadzie walki ateistów z wiarą i Kościołami. Inne domeny potwierdzane były tylko wyjątkowo i to w kontekście domeny religijnej, np. w **domenie psychospołecznej** obecne jest jedynie, jako cecha z subdomeny cech moralnych, zepsucie ateistów (WOP 1937), co wydaje się oczywistą konsekwencją odrzucenia religii – w rzeczywistości europejskiej chrześcijaństwa, a więc dekalogu. W praktyce społecznej było to też odrzucenie rodziny sakramentalnej, jako wartości chrześcijańskiej, przez zawieranie świeckich małżeństw na próbę (WOP 1937).

Wyraźnie obecna w wizerunku jest **domena polityczno-społeczna**, w subdomenie politycznej, poprzez implikację: każdy komunista jest bezbożnikiem (SŻ 1925, WOP 1937) i w subdomenie społecznej, kiedy wskazuje się na udział „proletariatu” w ruchach komunistycznych, a więc bezbożników (NK 1934).

Współczesny wizerunek ateisty skonstruowano na podstawie dwu typów danych: (1) w okresie przedinternetowym na podstawie ankiet przeprowadzonych we wszystkich miejscowościach Śląska Cieszyńskiego w granicach Polski⁵; (2) na podstawie dyskusji internetowych prowadzonych na dwu portalach regio-

⁵ Ankietę przeprowadzono w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku na grupie 14–15-latków (7–8 klasa ówczesnej szkoły podstawowej). Wyniki ankiety dotychczas nie były analizowane i przedstawiane.

nalnych, na forum (ox.pl) i w komentarzach towarzyszących wiadomościom z zakresu spraw wiążących się ze sprawami wiary (ox.pl; gazetacodzienna.pl)⁶.

Ateizm dla respondentów⁷ wspomnianej **ankiety** ze Śląska Cieszyńskiego nie jest zjawiskiem obojętnym, podobnie jak sprawy wiary w ogóle. Świadczyć o tym może stosunkowo duża liczba uzyskanych ankiet: 283 odpowiedzi, z czego 187 osób zadeklarowało przynależność do religii katolickiej, 48 – do ewangelickiej, 3 – do chrześcijańskiej, 1 – do katolickiej i ewangelickiej, 1 – do Kościoła adwentystycznego, 1 – do zielonoświątkowego, 1 – do świadków Jehowy, 1 osoba zadeklarowała, że jest buddystą, 1 – wyznanie takie, jak rodziców, a 39 nie złożyło żadnej deklaracji wyznaniowej.

W uzyskanym tą drogą wizerunku **domena religijna** jest, wzięwszy pod uwagę zakładany dla ateisty brak wiary o charakterze religijnym, stosunkowo dobrze rozbudowana. W subdomenie definicyjnej stwierdzono dwa poziomy niewiary definiującej ateistę, ogólny: *nie wierzy* (3 kat, 2 -), *niewierzący* (12 kat, 1 ewang, 2 -), *bez wiary* (1 kat), *(jego sprawa, że) nie wierzy* (1 kat), *niewierny* (3 kat, 1 ewang), *pozbawiony wiary* (1 ewang), *nie uznaje wiary* (1 kat), też ironicznie *niewierzozwierz* (1 -), *niedowiarek* (2 kat, 1 zielonoświątkowiec) i szczegółowy: *nie jest chrześcijaninem* (1 ewang).

Z kolei subdomena określająca poziom i rodzaj wiary dokładniej określa zakresy niewiary: *w nic nie wierzy* (6 kat, 3 ewang), a konkretnie: *bezbożnik* (1 kat, 1 buddysta), *brak mu Boga* (1 kat), *nastawiony przeciw Bogu* (1 -), *nie boi się Boga* (1 ewang). Już tu zdeszyfrowano w obrazie, że ateista być może i wierzy, ale po prostu *buntuje się przeciw religii* (1 ewang). Możliwe też, że jego ateizm może być stonowany: *mało wierny* (1 -), *obojętny na sprawy wiary* (1 -), *obojętny wobec swojej wiary* (1 kat). Aż 9 osób zastosowało ocenną kategoryzację zrównującą ateizm ze stanem bez religii chrześcijańskiej, a więc nie całkiem bez wierzeń jako takich. Chodzi o odpowiedzi: *pogan(in)* (4 kat, 5 ewang) – chociaż może to też być ocena postawy niewierzących.

Nieco bliższe informacje znaleźć możemy w subdomenie opisującej treść wiary. Ateista zgodnie z tym: *nie wierzy w Boga* (17 kat, 3 ewang, 4 -), *nie wierzy w istnienie Boga* (1 kat), *nie wierzy w żadnego Boga* (2 kat), *nie wierzy w nic co*

⁶ Nie analizowano dyskusji na portalach ogólnopolskich ze względu na trudność określenia przynależności regionalnej rozmówców. W przykładach pozostawiono pisownię oryginalną. W lokalizacji podajemy: portal/tytuł dyskutowanego wątku/nick rozmówcy/datę wypowiedzi.

⁷ W oznaczaniu deklaracji przynależności wyznaniowej stosowane są następujące skróty: kat – katolik, ewang – ewangelik, chrześc – chrześcijanin, świadek – świadek Jehowy.

boskie (1 chrześc), a więc *de facto*: *nie wierzy w nic* (1 ewang), *niewierzący w nic* (1 kat), *nie wierzy w sens życia* (1 -). Jednocześnie możemy znaleźć stwierdzenia podające w wątpliwość, czy stan pełnej niewiary jest możliwy: *nie wierzy w sprawy religijne, ale w coś na pewno wierzy* (1 ewang), *zawsze w coś wierzący* (1 -), być może chodzi więc tylko o selektywne podejście negatywne do spraw wiary, a mianowicie *nie uznaje Kościoła, świąt kościelnych* (1 kat). Tylko wyjątkowo znaleziono inną niż boska podstawę wiary ateisty: *wierzy w ewolucję* (1 -), jednostkowo też, z odcieniem negatywnym, zrównuje się ateistę z wierzącym w zaprzeczenie Boga, a mianowicie z satanistą: *oddaje cześć szatanowi* (1 kat), *satanista* (1 kat). Przywołać można jeszcze wyżej wymienione odpowiedzi: *pogan(in)* (4 kat, 5 ewang) i sugestie, że ateista jest *zabobonny* (1 ewang) (co też stanowi „zniuansowanie” niewiary ateistów).

Czy można więc przypisać jakies praktyki religijne ateście? Jak wynika z odpowiedzi, można, przez negację: *nie chodzi do kościoła* (8 kat, 5 ewang, 5 -), *nie modli się* (1 ewang), *do żadnego Boga się nie modli* (1 kat), ogólnie rzecz ujmując charakteryzuje go *postępowanie niezgodne z ludźmi wierzącymi* (1 kat), ponieważ *nie przestrzega przykazań bożych* (1 kat). Ale to nie wszystko, jego ateizm bowiem, według wyobrażeń wyznawców różnych Kościołów, nakazuje mu określone zachowania, praktyki ateistyczne: *wojuje z Kościołem* (1 kat) i *bluźni przeciw niemu* [Bogu] (1 kat), jest po prostu *grzeszny* (1 kat), *grzesznik* (1 kat) i to *bez skruchy* (1 kat) (w odróżnieniu od grzeszników-wyznawców różnych religii). Z wyobrażeniem satanizmu łączyć należy sugestię, iż *nosi krzyż do góry nogami* (1 kat).

W subdomenie oceny ogólnej wskazań nienacechowanych jest niewiele: *taki sam człowiek jak katolik* (1 kat), *taki jak inni z wyjątkiem wiary* (1 kat). Do potępienia jego osoby zaliczyć należy zarówno stwierdzenia mocno nacechowane negatywnie: *antychryst* (2 -) i wyżej już wymieniany *pogan(in)* (4 kat, 5 ewang), jak i sugestie zrównujące ateistę z negatywnie nacechowanym w odbiorze satanistą (zob. wyżej).

W jakiejś mierze tłumaczy to następną subdomena, określająca stosunek ateistów do innych religii. Jedynie w dwu wypowiedziach dopuszcza się, że ateista jest *tolerancyjny* (1 ewang), *tolerancyjny w stosunku do innych* (1 ewang). W pozostałych stosunkowo licznie wskazuje się na jego nietolerancję, a nawet na wrogość ateisty wobec wierzących. Porównajmy: *nietolerancyjny* (2 kat), *nie chce słyszeć o żadnej religii* (1 kat), jest *wrażliwy na zdanie o innej* (sic!) *wierze* (1 kat). Dla ateisty *hasłem tolerancja, choć często wojuje z religią* (1 kat), *wysmiewa ludzi wierzących* (1 kat), *drażnią go wierzący* (1 kat), *obraża ludzi*

wielbiących Boga (1 kat). Ateista, mimo że wiara winna mu być obojętna, zdaniem respondentów: *ma najwięcej do powiedzenia na temat wiary* (1 kat), a nawet *nakłania do niewiary* (1 ewang), *przekonuje innych do swoich wyznań* (1 -), przy tym *potępia wszystkie religie* (1 ewang), a co do szczegółów, to *nie lubi księży* 'księży' (1 kat). Widzimy więc, że w gruncie rzeczy jest to wizerunek ateisty co najmniej aktywnego, często zaś – wojującego.

Domena psychospołeczna również przedstawia obraz wyrazisty. Potwierdzono w odpowiedziach materiał w kilku subdomenach.

Po pierwsze, chodzi o subdomenę stanów umysłu. Mamy tu pełną rozpiętość ocen, od skrajnie pozytywnych do skrajnie negatywnych: *bardzo mądry* (1 -), *inteligentny* (1 kat), *mądry* (1 kat), *nie wierzy w głupoty* (1 -) vs. *niemądry* (5 kat, 1 -), *płytko myślący* (1 kat), *myśli o sobie, o złych i głupich rzeczach* (1 -), *głupi* (14 kat, 3 ewang, 5 -), *głupiec* (1 kat, 1 ewang), *ignorant* (1 kat), *dureń* (1 kat, 1 ewang), *durnowaty* (1 kat), *idiota* (1 kat), *wariat* (1 -).

W subdomenie stanów ducha przykłady uszeregować można w grupy bliskoznaczne:

wesoły (1 kat, 1 -), *uśmiechnięty* (1 kat) vs. *smutny* (1 kat), *nie ma żadnej radości życia* (1 kat), *przybity jak gwóźdź do deski* (1 ewang), *szczęśliwy* (1 takie jak rodziców) vs. *nieszczęśliwy* (1 kat, 1 -), *zagubiony* (1 kat, 1 -).

Lepiej poświadczona została subdomena cech moralnych: *dobry człowiek* (1 kat), *dobry* (1 kat), *stara się być również dobrym człowiekiem* (1 kat), *nieraz jest dobrym człowiekiem* (1 kat) vs. *zły* (9 kat, 4 ewang, 1 -), też *niemoralny* (1 ewang), *myśli o sobie, o złych i głupich rzeczach* (1 -), *bez zasad* (1 kat) oraz nieco odmienna cecha tego typu: *nieuczciwy* (1 kat).

Potwierdzono też istnienie subdomeny cech altruistycznych vs. egoistycznych: *bezlitościwy* (1 kat), *nieprzyjazny* (1 kat), *egoista* (1 kat, 1 -), *egoistyczny* (1 kat), *żyjący dla siebie* (1 ewang), *nie umie kochać* (1 ewang), *nie współczuje* (1 ewang), *samolubny* (1 kat), *nie uznaje wyższych wartości niż swój pełny brzuch* (1 -), *myśli o sobie, o złych i głupich rzeczach* (1 -), *robi co mu się podoba* (1 adwentysta), *róbta co chceta* (1 kat), choć z drugiej strony, jest też *towarzyski* (1 kat).

Dobrze rozbudowana jest subdomena określająca cechy zachowań i działań, reprezentowana w kilku szeregach:

zarozumiały (4 kat), *ważny* (1 ewang),
uparty (3 kat), *twardy* (1 kat), *trwa przy swoich postanowieniach* (1 kat),
zawzięty (2 kat), *bezwzględny* (1 ewang),

niezdecydowany (1 kat), *zagubiony* (1 kat),
miły (1 kat, 1 ewang), *uprzejmy* (1 kat),
kłótlivy (1 kat), *trudno się z nim dogadać* (1 ewang), *opryskliwy* (1 ewang),
niepoważny (1 kat), *bezmysłny* (1 -), *bezsensowny* (1 kat),
nieopanowany (1 kat), *bezczelny* (2 kat), *rozbestwiony* (1 kat), *bezwstydnny* (1 kat),
denerwujący (1 ewang), *popisuje się* (1 kat), *przemądrzały* (1 -), *pośmiewny* (1 kat),
prostacki (1 kat), *wulgarny* (3 kat), *gbur* (1 kat), *gburowaty* (1 kat), *mówi
brzydkie słowa* (1 kat),
nudziarz (1 kat),
nieufny (1 ewang), *sceptyk* (2 kat).

Zastanawia też mnogość odpowiedzi w subdomenie oceny ogólnej. Oznacza to, że w ocenie ateisty respondenci stosunkowo często uciekali się do ocen generalizujących. Występują tu najczęściej stwierdzenia nienacechowane: *normalny* (11 kat), *normalny człowiek* (1 kat), *całkiem normalny* (1 kat), *nie różni się od ludzi wyznających Boga* (1 kat), *nie różni się od wierzących* (1 ewang), *różny* (1 kat-ewang, 1 -), *taki jak moi znajomi* (1 kat), *zwykły* (1 kat), *zwykły człowiek* (1 kat, 1 ewang), *obojętny* (6 kat, 1 zielonoświątkowiec, 2 -), ale też pozytywne: *fajny* (1 -), *ciekawy* (1 ewang), *myślę, że gość* (1 kat), *spoko* (2 ewang), *spoko człowiek* (1 kat), warunkowo: *jeśli sprawiedliwie, jeśli umie odróżnić dobro od zła – to okey* (1 kat), oraz kilka ocen negatywnych: *nic nie wart* (2 kat), *gość* (1 -), *mało interesujący* (1 ewang), *okropny* (1 kat), *karygodny* (1 ewang), *popieprzony* (1 kat), ale również *nie wiem* (1 świadek).

W **domenie ekonomicznej** występują tylko oceny negatywne – w subdomenie postawy ekonomicznej: *chciwy* (2 kat), *liczą się dla niego tylko dobra materialne* (1 kat), *materialista* (2 kat, 1 -), *z reguły wielki materialista* (1 ewang), *nastawiony konsumpcyjnie* (1 ewang), oraz ‘leniwy’: *jest ateistą z lenistwa* (1 kat). W subdomenie działań ekonomicznych mamy tu: *biznesmen* (2 kat), ale też *złodziej* (1 kat), *bandyta* (1 -), przy tym *pracuje w niedzielę* (1 kat) vs. *nic nie robi* (1 kat).

W **domenie politycznej** potwierdzona została subdomena polityczna – wartości narodowych: *patriota* (1 kat), następnie cech polityczno-społecznych (chodzi o system polityczny): *komunistyczny* (1 kat), do tej samej kategorii można zaliczyć odpowiedzi, na zasadzie *pars pro toto*, *Kwaśniewski* (1 kat), *np. A. Kwaśniewski* (1 kat), *taki jak obecny prezydent* [Aleksander Kwaśniewski] (1 kat), też w winnym wymiarze społecznym *lekceważy otoczenie* (1 kat), oraz subdomena wartości osobistych: *wolny* (1 ewang, 1 takie jak rodziców),

wyzwolony (1 kat), żyje bez ograniczeń (1 ewang), żyje swoimi zasadami (1 kat), idzie własną drogą (1 ewang), na luzie (1 ewang), jako wolny człowiek ma do tego prawo [aby nie wierzyć w żadnego Boga] (1 kat), ma swój cel (1 kat), też ich braku: nie ma żadnych idei (1 kat), nie ma celu w życiu (1 ewang), człowiek bez celu (1 kat), nie ma przyszłości (2 kat), nie kieruje się wiarą w polityce (1 -), ale również buntowny 'buntowniczy' (1 kat) i żądny władzy (1 kat).

W **domenie fizycznej** zarejestrowano tylko jedno określenie dotyczące kondycji fizycznej i zdrowia: *zniszczony* (1 kat).

I jeszcze, w **domenie kulturowej**, podano nieco cech z zakresu subdomeny wyglądu osobistego: *cieszy go smród, brud i ubóstwo* (1 -), *obdartus* (1 kat), *obdarty* (1 chrześć), subdomeny poglądów w odniesieniu do tradycji: *czasami jest ateistą dla dotrzymania tradycji* (1 kat), w subdomenie nałogów: *alkoholik* (1 kat), *pijaczyna* (1 kat),

Ateiści i ateizm jako pojęcie i problem wyznaniowy pojawiają się również w dyskusjach internetowych o sprawach wyznań. Umieszczenie ateisty w polu semantycznym wyznań uzasadnione jest faktem, że wizerunek ateisty konstruowany jest przy pomocy tych samych narzędzi co wizerunki wyznawców określonych religii. Najczęściej kategorie te otrzymują odwrotny ładunek ocenny, lecz nie zawsze, czasem odwrotnie – próbuje się udowodnić brak różnic między ateistą a wyznawcą określonej religii.

W **domenie religijnej** już na początku pojawia się jednak problem podstawowy, w definicji ateisty. Chodzi o to, czy ateista jest całkowitym zaprzeczeniem teisty⁸ (wyznawcy pewnej religii)⁹, czy raczej jego lżejszą, w czymś osłabioną wersją. Wynika z tego odrębna typologia ateistów¹⁰, począwszy od zdeklarowanych ateistów, czasem ateistów wojujących – antyteistów¹¹, przez ateistów obojętnych

⁸ Ateista jest przeciwieństwem teisty. Teo to Bóg, a-teo to odrzucenie słowa teo, czyli osoba nieuznająca istnienie Boga. (ox/Kto to jest ateista/arekharatyk/7.11.2011)

⁹ Tak: Ateizm – pogląd w jednoznaczny sposób odrzucający wiarę w istnienie boga lub bogów. Ateizm tłumaczy zjawiska świata bez odwoływania się do przyczyn nadnaturalnych; jako składnik refleksji filozoficznych, najczęściej łączy się z postawą racjonalistyczną i materialistyczną. (ox/ Kto to jest ateista/mimi@/20.09.2011)

¹⁰ Por. Bo nagle okazuje się, że bycie ateistą niesie za sobą pewne dodatkowe konotacje, z którymi nie każdy, nie zawsze się zgadza. Podobno można być ukrytym, bądź zdeklarowanym ateistą, o silnym, lub słabym natężeniu. Dla mnie to nic znaczące rozróżnienia. (ox/ Kto to jest ateista/mimi@/20.09.2011)

¹¹ ateista to ktos kto nie iwerzy w Boga. w Polsce mamy malo ateistow, na pewno wiecej anty-teistow czyli nie wierzacych i do tego atakujacych wierzacych, toczacych jakas „bitwe” z wierzacyimi na temat istnienia Boga. Jak uwazacie? (ox/ Kto to jest ateista/mimi@/20.09.2011)

na sprawy wiary¹², po ateistów z lenistwa – wierzących, ale niepraktykujących i przyznających się do ateizmu dla usprawiedliwienia owego niepraktykowania religii¹³. Tych czasem określa się mianem pseudoateistów¹⁴. W dyskusji podano też specyficzną grupę ateistów, takich, którzy deklarują niewiarę, ale zachowują praktyki chrześcijańskie (jako naśladownictwo Chrystusa), uznane przez nich za dobre¹⁵. Typologia ta prezentuje też wartości z subdomeny poziomu wiary, od zdeklarowanego wojującego ateisty po ateistę z lenistwa.

U podstaw ateizmu leży odrzucenie istnienia siły wyższej, transcendentnej. Jest więc ateizm nie-wiarą. Już tylko konsekwencją tego jest racjonalne i materialistyczne podejście do życia i świata.

Jaka jest więc treść wiary ateistów? Należałoby raczej mówić o treści niewiary. W dyskusji dyskutanci skupiają się bowiem przede wszystkim na tym, w co nie wierzą ateiści. A więc nie wierzą (w żadnego) Boga¹⁶. Nie wierzą w nic związanego z religią, nie wierzą w związku z tym również w życie pozagrobowe i całą sferę z tym związaną¹⁷. Niektórzy dyskutanci, krytycy ateizmu, podchodzą sceptycznie do tej definicji¹⁸. Twierdzą, że w istocie rzeczy ateiści pragną, aby Bóg istniał, więc tak naprawdę są osobami nie tyle niewierzącymi, ile poszukującymi¹⁹. Jeszcze dalej idą ci, którzy nie wierzą w niewiarę ateistów, stwierdzając,

¹² Por. Ateista – dla mnie, to ktoś, kto w Boga nie wierzy, więc z Nim nie wojuje, bo skoro jego zdaniem nie istnieje – walcząc z Bogiem – zaprzeczyłby swojej tezie, że Bóg nie istnieje... (ox/Kto to jest ateista/Ligia/ 26.09.2011); Ja bym jednak odróżniał tych, którzy odpowiedzialnie uważają się za ateistów od tych, którym się do kościoła nie chce chodzić. (ox/Kto to jest ateista/jarek_arek/26.10.2011)

¹³ A nie tak jak przeciętny człowiek w Polsce nazywający się ateistą, nie chodzę do kościoła więc jestem ateistą i koniec dyskusji, (ox/Kto to jest ateista/ya91/23.09.2011)

¹⁴ Ale jest też mnóstwo pseudo ateistów (lub tzw. wierzących niepraktykujących), którzy mówią o sobie ateiści-tylko i wyłącznie z WYGODY.. (ox/Nauki przedmałżeńskie/mojra25/23.06.2011)

¹⁵ Całkiem przypadkiem trafiłam na artykuł o ateistycznym chrześcijaństwie. (...) Jest to postawa bezreligijna, bez Boga, ale z wiernym naśladowaniem Chrystusa, jako człowieka poświęcającego się dla innych. (ox/Kto to jest ateista/mimi@/3.11.2011); ateiści to bardzo często (przynajmniej ja takich znam) ludzie (...) wrażliwi. Tacy co to stosują się do Dekalogu z powodu własnych przemyśleń a nie czyichś rozkazów. (ox/Kto to jest ateista/jarek_arek/7.11.2011)

¹⁶ Ateiści dla mnie są zrozumieli, osoby te nie wierzą w dogmaty religijne, w Boga jako stwórcę jedyne go itp. (ox/ Kto to jest ateista/minarchista/21.09.2011)

¹⁷ z własnych obserwacji dodam, że ludzi bardziej przeraża fakt, że nie wierzę w cokolwiek po śmierci, niż fakt że nie wierzę w jakiegokolwiek boga (ox/Kto to jest ateista/foxiu/8.11.2011)

¹⁸ A ja myślę że w Boga wierzy niemal każdy nawet ateista ale sens w tym żeby wierzyć Bogu. (ox/Zbory/arturos_/16.11.2012)

¹⁹ Znam kilku ateistów (mniej niż palców jednej ręki). Przemawia przez nich pragnienie tego żeby Bóg istniał chociaż w niego nie wierzą. (ox/Kto to jest ateista/jarek_arek/7.11.2011)

że niemal każdy ateista w gruncie rzeczy wierzy w Boga²⁰ – odnosiłoby się to więc przede wszystkim do „ateistów z lenistwa”. Jeszcze inni twierdzą, że ateści wierzą, ale nie wiadomo w co. W każdym razie mają jakieś swoje wartości transcendentne, którymi się kierują. Oprócz zrównania ateizmu z poglądami politycznymi (zob. niżej) próbuje się, na podstawie alternatywnych przedmiotów w szkole, wyprowadzić z opozycji religia : etyka zrównanie etyki świeckiej z ateizmem, lecz raczej w złą wierze, z przypisaniem temu kierunkowi określonych dogmatów wiary, jakimi są (negatywnie oceniane) prawa człowieka, „tolerancja”, antyklerykalizm, integracja europejska, ekologia, homoseksualizm²¹.

Subdomena praktyk religijnych również uwzględnia zróżnicowanie wewnętrzne kategorii ateisty. Z jednej strony podkreśla się programowe nieuczestniczenie w praktykach religijnych (najczęściej mowa o praktykach Kościoła katolickiego), a więc ateista nie chodzi do kościoła (każdy, również ten „z lenistwa”), preferuje obrzędy świeckie – ślub, pogrzeb²². W dyskusjach zwraca się uwagę na to, że skoro ateista nie wierzy w Boga, niejednokrotnie (zwłaszcza wojujący) próbuje udowodnić, że Boga nie ma, to nie powinien niczego czerpać z tradycji religijnej. Tymczasem praktyka ateistów niejednokrotnie jest temu przeciwna. Wielu bierze udział w najważniejszych obrzędach religijnych²³, jak ślub kościelny, pogrzeb kościelny, święta kościelne²⁴ (choć podobno święci je nieróbstwem²⁵). Niektórzy próbują zrelatywizować taką postawę, twierdząc, że ateści czynią to bezrefleksyjnie, właśnie dla świętego spokoju – tacy uważani

²⁰ Nie mam nic do ateistów i niech se wierzą w co chcą (ox/Dobro vs zło/konto/18.09.2011)

²¹ (gc/ Coraz więcej lekcji etyki w polskich szkołach. Wśród szkół są te z powiatu cieszyńskiego/Paweł Grobelny z Wisły/29.11.2012)

²² Napisał Zoska: *A czytał ktoś z Was o mistrzu świeckiego ceremoniału pogrzebowego. (...) Kto z Was by się zdecydował na takiego mistrza?* Ja. I w przyszłości na pewno pogrzeb świecki. Mistrz mówi o tym co rodzina zadecyduje. I prowadzi bardzo fajnie bez zbędnych farmazonów. (ox/Pogrzeb/różyczka/4.11.2012)

²³ miejsce dla ateisty przed ołtarzem, podczas składania przysięgi małżeńskiej, w kościele rzymsko-katolickim... po prostu JEST; i ateście wcale nie trzeba proponować, a i wymuszać na nim, bezwiedne odtwarzanie formułek, (ox/Nauki przedmałżeńskie/kalaforrr/22.06.2011)

²⁴ rozwalają mnie ludzie, którzy twierdzą, że są ateistami a później jak rodzice ich zmuszą i idą do Kościoła to zmagają wszystkie modlitwy itp itd (ox/Kto to jest ateista/ya91/22.09.2011); I w Twojej wypowiedzi zawiera się założenie, że ateista świąt nie obchodzi- dlaczego tak myślisz? (ox/ Kto to jest ateista/mimi@/20.09.2011)

²⁵ Święta spędzam w pracy. (...) Dlatego, że moi koledzy i koleżanki – mówiący o sobie, że są ateistami właśnie na ten czas wzięli sobie urlop. (...) Skoro jesteście ateistami to nie należy wam się wolne bo to nie są wasze Święta. (...) Ale wy frajerzy leżycie sobie teraz do góry brzuchami a ja jestem w pracy chociaż wolałabym być z rodziną. (gc/ Kościół nie spał całą noc/abc/24.03.2008)

bywają za rzekomych ateistów²⁶. Nieco inaczej oceniane bywa zachowywanie pewnych nakazów religijnych zgodnych ze światopoglądem i poczuciem moralności ateistów – w takich wypadkach, jak stwierdzono, mogą to czynić lepiej niż niejeden wierzący. Kierują się bowiem własnym dekalogiem, jako wynikiem własnych przemyśleń, a nie nakazów religijnych.

W zdecydowanych krytykach postaw ateistycznych, zrównujących taką postawę z marksizmem-leninizmem (zob. niżej), ironicznie „wyciąga się” pewne atrybuty tej religii, jak księgi święte (marksistowskie), duchownych (np. feministki) czy określone świątynie (miejsca kojarzone z ruchami wolnomyślicielskimi ideowo i kulturowo)²⁷.

Jak określane są relacje do (innych) wyznań? Otóż brak raczej stwierdzeń o wzajemnej tolerancji lub przynajmniej neutralności. Krytycy ateizmu podnoszą, że ateści prowadzą kampanie antychrześcijańskie, są nietolerancyjni²⁸, walczą z religią, zwłaszcza z Kościołem rzymskokatolickim²⁹, choć z drugiej strony nie ośmielają się atakować judaizmu i islamu³⁰. Z kolei strona deklarująca się jako ateistyczna twierdzi, że to ona jest obiektem nietolerancji ze strony religii większościowych na Śląsku Cieszyńskim, to znaczy ze strony katolicyzmu i ewangelicyzmu. Obserwatorzy zauważają, że *de facto* ateizm może być pojmowany jako rezultat fanatyzmu religijnego, jako reakcja nań³¹. W najlepszym razie ateizm jest przyjmowany jako rodzaj choroby, upośledzenia³².

²⁶ rzekomo zdeklarowany ateista (moja osobista definicja stworzona tylko i wyłącznie na potrzeby tego tematu) – osoba postępująca niezgodnie z prawem kościoła (katolickiego), która dla swego „świętego” spokoju (?), inaczej – z lenistwa, nie pofatyguje się do swego farysza, by tegoż oświecić o swych przekonaniach, a mimo tego, wbrew własnym przekonaniom, złoży przysięgę małżeńską przed ołtarzem w k. rz-k; (ox/Nauki przedmałżeńskie/kalafiorrr/22.06.2011)

²⁷ (gc/ Coraz więcej lekcji etyki w polskich szkołach. Wśród szkół są te z powiatu cieszyńskiego/Paweł Grobelny z Wisły/29.11.2012)

²⁸ Ateizm walczący jest o tyle niebezpieczny z punktu widzenia KK, że narusza wolność religijną. (gc/ Pierwsze drzewo posadzi Buzek/wars/16.03.2010)

²⁹ Zatem ateizm, reprezentowany w poglądzie wyrażonym w „apelu ateisty” – to przykład współczesnego ateizmu wojującego walczący głównie jak się okazuje z KK. (gc/Pierwsze drzewo posadzi Buzek/wars/16.03.2010)

³⁰ Probierzem odwagi ateisty jest jego stosunek do dwóch religii: judaizmu i islamu. Przed tymi religiami zwykle ateści ze strachu robią w portki. A dlaczego? Bo to religie wojujące, antagonistom nie darują. Pyskowanie na kościół katolicki pod nickiem dla tchórzcy jest najbezpieczniejsze. (gc/Na Trójstyku o jedność i pokój/Ot co/23.08.2009)

³¹ Zaprawdę powiadam wam w niebie będą i ateści bo oni porzucili wiarę widząc co wyczyniają ze swoimi bliźnimi wierzący. (gc/ Ateizm wyzwala ekumenię/Anonim/19.01.2014)

³² por. typy reakcji na deklarację ateizmu: 1. Typ nienawidzący – taki mówi „ty bezbożniku i antychryste, będziesz się smażył w piekle a diabły będą cię kłuć widłami, kiedy ja będę u boku

Wobec tak dużego zróżnicowania pojęcia i braku neutralnych relacji międzygrupowych trudno się dziwić, że i **domena psychospołeczna** jest dobrze rozwinięta. Wprawdzie jeszcze subdomena stanów umysłu jest poświadczona tylko kilku stwierdzeniami, to są to stwierdzenia mocne: ateista, choć sam siebie uważa za logicznie myślącego, jest głupi, gdyż nie wierzy, osoba wyszkolona przez WUML – Wieczorowy Uniwersytet Marksizmu-Leninizmu³³. Sprzeciwiają się temu głosy relatywizujące – ateści to często (!) osoby inteligentne³⁴.

Niejednoznacznie skonstruowana jest subdomena cech moralnych. Podaje się tu bowiem zwykle, jaki winien być ateista (a nie jaki jest). Powinien oto, pomimo iż odrzuca etykę chrześcijańską³⁵, również kierować się moralnością i zasadami etycznymi³⁶. Sprawę tę naświetlają dyskutanci przyznający się do ateizmu, twierdząc, że ateści mają mocny kręgosłup moralny, w życiu kierują się zaś postawą humanistyczną³⁷. I z taką relatywizacją ocen postawy moralnej najczęściej mamy do czynienia w dyskusjach. Są to np. wypowiedzi, zgodnie z którymi ateści są często wrażliwi, bywają porządni, lub takie, zgodnie z którymi bywają źli i dobrzy ateści, jak we wszystkich innych grupach społecznych³⁸.

samego pana Boga zażywać szczęśliwości pełnej. I dobrze ci tak!” 2. Typ przestraszający – nie wierzysz w pana Boga, wiesz że pójdziesz do piekła i będziesz cierpieć męki na wieczność? nie chcesz pewnie nie dostąpić łaski? 3. Typ przestraszony – nie wierzysz w Boga? o jejeje co to będzie? 4. Typ wywyższający się – jak można nie wierzyć w Boga? W ogóle nie rozumiem takich ludzi, moim sensem życia jest wiara a taki co nie wierzy to jest ubogi strasznie i nie będzie się cieszył po śmierci tylko pójdzie do piekła. 5. Typ nawracający (kto wie, czy nie najgorszy) – nie wierzysz? Musisz ze mną pójść do znajomego księdza on ci wszystko wyjaśni... 6. Typ planujący – nie wierzysz... Ale ja, gdybym miała wyjść za mąż to nie chciałabym takiego męża co jest bezbożnikiem i nie wierzy w Jezusa naszego. (ox/Kto to jest ateista/jarek_arek/7.11.2011)

³³ Jakbyś nie wiedział co to był WUML zapytaj Twoich ateistycznych rodziców. Tam właśnie szkolono tych co dzieci wychowywali na ateistów (gc/ Pierwsze drzewo posadzi Buzek/Wars/14.03.2010)

³⁴ ateści to bardzo często (przynajmniej ja takich znam) ludzie bardzo inteligentni (ox/Kto to jest ateista/Jarek_arek/7.11.2011)

³⁵ Okazuje się, że zdeklarowany ateista musi (!) odrzucić (nie tylko nie wyznawać) nawet etykę chrześcijańską w całości (!) (ox/Dobro vs zło/mimi@/23.10.2011)

³⁶ Jednak [ateista] powinien się kierować moralnością, etyką (ox/Kto to jest ateista/ya91/23.09.2011)

³⁷ Ja jestem ateistką, wychowaną bez wiary. (...)Wyznaję i stosuję w swoim życiu oraz w wychowaniu dzieci ogólnoludzkie, humanistyczne zasady etyczne. Mam niezły, mocny kręgosłup moralny. (ox/Kto to jest ateista/M53/11.11.2011)

³⁸ Są źli i dobrzy wierzący, źli i dobrzy ateści. (gc/ Ateizm wyzwala ekumenię/Wislok/7.07.2008); Znam porządných ateistów i zakłamaných do szpiku kości wierzących (gc/ Ateizm wyzwala ekumenię/Wislok/7.07.2008)

Tym, którzy deklarują ateizm, ale dla świętego spokoju uczestniczą w obrzędach religijnych, programowo zarzuca się obłudę.

W subdomenie cech warunkujących postawy altruistyczne vs egoistyczne podkreśla się, że ateści mogą się wykazać prawdziwym – gdyż nieopartym na żadnym nakazie ideowym – altruizmem³⁹. Krytycy wskazują zaś na rzekomy rozpad wartości rodzinnych, jako rezultat postawy ateistycznej, a więc na rozwody, zachwianie wychowania dzieci i związki homoseksualne.

Cechy warunkujące zachowania i działania wyprowadza się z zakładanej postawy ateistycznej względem zakazów i nakazów religijnych. Dlatego też ateści są określani jako osoby beztroskie⁴⁰, nieprzejmujące się przykazaniami religijnymi⁴¹. Krytycy ateizmu z kolei twierdzą, że ateizm wprowadza chaos w życie społeczne⁴², bywa nawet agresywny, z zaciekłością zwalcza Boga⁴³. Ta ostatnia opinia podlega sprostowaniu – nie chodzi o walkę z Bogiem, ale o zwalczanie fanatyzmu religijnego jako społecznie szkodliwego.

W ocenie ogólnej padają określenia emocjonalnie nacechowane, a przy tym zależne od postawy: od proateistycznych – wspaniały, przynajmniej w oczach najbliższych⁴⁴ – po antyateistyczne epitety typu „kundel”, „trup”, „człowiek specjalnej troski”, „wybryk materii”⁴⁵.

Domena ekonomiczna jest nieobecna w wizerunku. W **domenie społeczno-politycznej**, jak już wspomniano, następuje zrównanie ateizmu programowego

³⁹ Jaaaa, bo tylko ateista może się wykazać prawdziwym altruizmem. Takim z głębi serca. To jest prawdziwa, nienarzucona, płynąca z wewnętrznego przekonania... dobroć serca. (ox/ Dobroć serca/ukweli/1.05.2013)

⁴⁰ ateista (...) żyje beztrosko (ox/Kto to jest ateista/ya91/22.09.2011)

⁴¹ jeśli nie wierzy, że coś jest po śmierci to korzysta z życia, nie przejmuje się przykazaniami, zasadami, które w danej religii obowiązują (ox/Kto to jest ateista/ya91/23.09.2011)

⁴² Ateizm to Bezbożnictwo. A bezbożnictwo to chaos. (gc/ Ateizm wyzwala ekumenię/ Kot./7.07.2008)

⁴³ Agresywny ateizm zawsze wydawał mi się równie wstrętny jak nietolerancja religijna. (gc/ Bez krzyży będziemy jak suchy las/Agata/30.11.2009)

⁴⁴ jestem ateistą i mam rozumieć że nie jestem „wspaniały” ? moi znajomi, szefowie, żona, dziecko i pies uważają inaczej... (gc/ Prezydent w Wiśle: Ewangelicy są tak samo wspaniali jak katolicy/prezes/12.10.2008)

⁴⁵ Ateistyczne czerwone kundły i sekciarze znowu ujadają (gc/ Zmieszanie z nazwami rond trwa/Jan/ 3.12.2007); to już tylko dogorywające drgawki ateistycznego trupa politycznego (gc/ Zrobiliśmy z Kościoła fabrykę/ Polska zawsze wierna Kościołowi.../22.06.2008); Ateści to ludzie specjalnej troski, ponieważ ich życie nie ma znaczenia. Sa wybrykiem, przypadkiem materii, która za kilka miliardów lat nawet się rozpadnie kiedy osiągnie temperaturę zera bezwzględnego. (gc/ Skoczów: Dookoła Popiełuszki/Wredny/27.03.2009)

do systemu komunistycznego / marksizmu-leninizmu⁴⁶, charakterystycznego dla ZSRR i tzw. Krajów Demokracji Ludowej⁴⁷, choć nie zawsze⁴⁸. Inaczej werbalizowane są wartości osobiste, według krytyków prowadzą do nihilizmu i samounicestwienia, według zwolenników ateizmu, czują się oni ludźmi całkowicie wolnymi i bez uprzedzeń⁴⁹.

W ramach **domeny kulturowej** prowadzone są rozważania na temat zasięgu geograficznego ateizmu i jego liczebności jako systemu. Przytacza się nazwy krajów jakoby ateistycznych, czyli ze stosunkowo dużą liczbą zdeklarowanych ateistów – oparciem są dane o charakterze statystycznym. Jeśli chodzi o regiony bliższe, zwrócono uwagę na fakt, że na tzw. Zaolziu jest stosunkowo duży udział ateistów w populacji.

Z innych subdomen kulturowych poruszane są zagadnienia dotyczące pewnych zjawisk kulturowych w sferze obyczajowej – padają zarzuty o wpływ ateizmu na falę pijaństwa, rozwodów i samobójstw, na rozprzestrzenianie się narkomanii i pornografii⁵⁰. To wszystko ma doprowadzić do degeneracji

⁴⁶ Zob. skrajną opinię: Za nazwą etyka jako przedmiotu szkolnego, kryje się tak naprawdę też religia. Jest to „Religia Karola Marksa”. Biblią są tam „Wybrane dzieła Lenina” a dogmatami wiary – prawa człowieka, „tolerancja”, antyklerykalizm, integracja europejska, ekologia i homoseksualizm. (gc/ Coraz więcej lekcji etyki w polskich szkołach. Wśród szkół są te z powiatu cieszyńskiego/Paweł Grobelny z Wisły/29.11.2012); największe spustoszenie w społeczeństwie czeskim dokonał komunizm i jego podstawowa ideologia marksizm -leninizm. Czyli programowy ateizm (gc/ Pierwsze drzewo posadzi Buzek/(...)/14.03.2010)

⁴⁷ Dałem mu zatem przykład kraju, który na tezie, że religia jest opium dla ludzi pragnął zbudować system bez Boga – oparty na logice wg. niego jedynie słusznej. Zbudowany kraj ZSRR i cały obóz demoludów przetrwał zaledwie 80 lat, zaznaczając w sposób krwawy swoje istnienie i obecnie został po nim marny ślad w postaci Korei Północnej. (gc/ Pierwsze drzewo posadzi Buzek/Wars – jeszcze raz/14.03.2010)

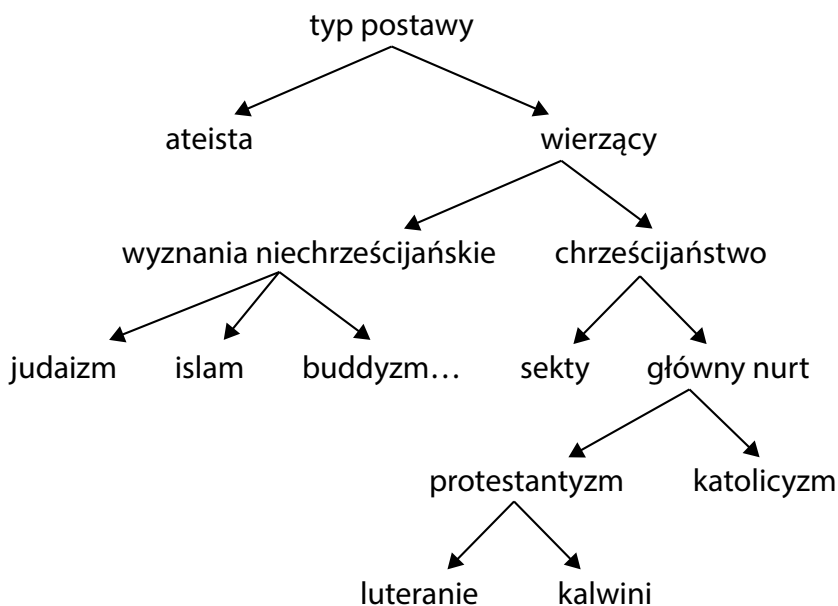
⁴⁸ wyczytałam, że kraje ateistyczne są najbardziej pokojowe (ox/Dobro vs zło/mimi@/23.10.2011), co spotkało się ze zdecydowanym sprzeciwem: Czy Twoim zdaniem, Mimi, Rosja jest pokojowo nastawiona do świata? (oox/Dobro vs zło/Ligia/23.10.2011)

⁴⁹ Teraz wiem, że jestem człowiekiem prawdziwie wolnym. Nic i nikt mi nie narzuci bez mojej zgody jakiegokolwiek światopoglądu. Nie mam obciążeń. (...) Bez wiary wychowałam swoje dzieci i widzę, że nie muszą walczyć z sobą, z uprzedzeniami innych. Mogą wybierać, mogą myśleć, co im się podoba, bez poczucia winy czy grzechu w myśl KK. I to, że wychowałam je na zupełnych ateistów uważam za dobro dla nich uczynione. (ox/Dobro vs zło/M53/11.11.2011)

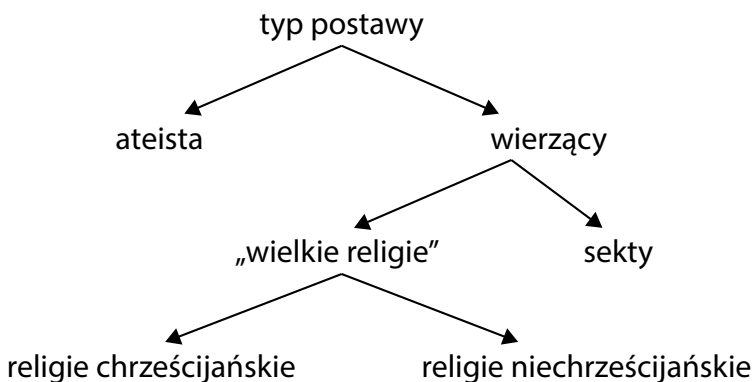
⁵⁰ Narkotyki, pornografia, wielokulturowość i związki homoseksualne bezbożnych Czechów są oznaką odchodzenia od etyki chrześcijańskiej. (gc/ Coraz więcej lekcji etyki w polskich szkołach. Wśród szkół są te z powiatu cieszyńskiego/Paweł Grobelny z Wisły/28.11.2012); największe spustoszenie w społeczeństwie czeskim dokonał komunizm i jego podstawowa ideologia marksizm -leninizm. Czyli programowy ateizm- mają największe spożycie alkoholu na jednego mieszkańca, najwięcej rozwodów i samobójstw z byłych demoludów. (gc/ Pierwsze drzewo posadzi Buzek/(...)/14.03.2010)

cywilizacji europejskiej i to, jak się podkreśla, w obliczu zagrożenia ze strony islamu (uwidocznione w wizerunku muzułmanina).

Jakie miejsce zajęli ateista i ateizm na religijnej mapie świata? Wydaje się, że ateizm odbierany jest przez jego krytyków i przeciwników takiej postawy jako „współczesne pogaństwo”, w następującym systemie postrzegania:

ewentualnie:

I jak wyżej.

Grupa ta zajmuje więc specyficzne miejsce na mapie wyznaniowej. W materiale badawczym pochodzącym od samych wyznawców, a więc w internecie, ujawnia się przy tym tylko ta część grupy, która chętnie podejmuje dyskusje i polemiki dotyczące spraw wyznaniowych, a więc osoby określane przez oponentów jako wojujący ateści. I to oni też bywają oceniani jako w pewnym sensie grupa wyznaniowa. Najogólniej, grupa ta spotyka się z ogólną niechęcią grupy przeciwnej (oczywiście od każdej reguły są wyjątki). Przejawia się to zarówno w prasie regionalnej, jak i – współcześnie – w ankietach i w dyskusjach internetowych. Ponieważ dotyczy to grupy „walczącej” o swe poglądy, broniącej ich, jej przedstawiciele traktowani są jak wyznawcy określonego kultu, z określonymi wierzeniami, praktykami etc. Na wyznaniowej mapie mentalnej stanowią więc równoważną jednostkę pojęciową, a przez związanie w domenie politycznej z określonymi ruchami społecznymi, ideologiami, a nawet krajami – jednostkę również w znacznej mierze geograficznie zorientowaną. Niechęć w stosunku do nich wyrażana jest oczywiście w domenie religijnej: treści wiary (bezwyznaniowość), praktyk religijnych (brak takowych), też wyraźnie w domenie psychospołecznej (brak właściwego systemu wartości). W tym wypadku wyrazisty jest nie tylko heterostereotyp, lecz także autostereotyp – w jego ramach podkreślana jest wartość w domenie społeczno-politycznej, w subdomenie wartości osobistych: wolność od ograniczeń narzucanych przez wyznania jako cecha oceniana pozytywnie.

Wykaz źródeł prasowych

E	– Ewangelik	PE	– Poseł Ewangelicki
GC	– Gwiazdka Cieszyńska	PL	– Prawo Ludu
GG	– Gazeta Górnicza	PW	– Pracownik Współdzielczy
GK	– Głosy Kościelne	SŻ	– Słowo Żywota
GKNM	– Głosy Kościelne do Naszej Młodzieży	Ś	– Ślązak
MK	– Młodzież Katolicka	T	– Teozofja
NK	– Nasz Kraj	TC	– Tygodnik Cieszyński
NieK	– Niewiasta Katolicka	WOP	– W Obronie Prawdy
P	– Poseł Związku Śląskich Katolików		

Wykaz wykorzystanych źródeł internetowych⁵¹

Portal www.ox.pl:

[OX/~/....](#)

[Dobro vs zło](#), ss. 52

[Dobroć serca](#), s. 1

[Kto to jest ateista?](#), ss. 7

[Nauki przedmałżeńskie](#), ss. 20

[Pogrzeb](#), ss. 4

[Zbory](#), s. 11

Portal www.gazetacodzienna.pl:

[gazetacodzienna.pl/~/....](#)

[Ateizm wyzwala ekumenię](#), s. 1

[Bez krzyży będziemy jak suchy las](#), s. 1

[Coraz więcej lekcji etyki w polskich szkołach. Wśród szkół są te z powiatu cieszyńskiego](#), ss. 2

[Kościół nie spał całą noc](#), s. 1

[Na Trójstyku o jedność i pokój](#), s. 1

[Pierwsze drzewo posadzi Buzek](#), ss. 3

[Prezydent w Wiśle: Ewangelicy są tak samo wspianiali jak katolicy](#), ss. 2

[Skoczów: Dookoła Popiełuszki](#), ss. 2

[Z\[a\]mieszanie z nazwami rond trwa](#), s. 1

[Zrobiliśmy z Kościoła fabrykę](#), ss. 2

Bibliografia

Anusiewicz, J., & Bartmiński, J. (Red.). (1998). *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: Teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Anusiewicz, J., Dąbrowska, A., & Fleischer, M. (2000). Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej. W: A. Dąbrowska & J. Anusiewicz (Red.), *Językowy obraz świata i kultura* (ss. 11–44). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

⁵¹ Z ogólnej liczby kilkuset stron (wątków) objętych analizą wykaz obejmuje jedynie te strony, w których ateizm pojawił się jako temat rozmowy. Dostęp – rok 2015–2015, wszystkie strony są aktualnie również dostępne.

- Bartmiński, J. (1985). Stereotyp jako przedmiot lingwistyki. Z *Problemów Frazeologii Polskiej i Słowiańskiej*, 3, 25–53.
- Bartmiński, J. (1988). Kryteria ilościowe w badaniu stereotypów językowych. *Biuletyn PTJ*, (41), 91–104.
- Bartmiński, J. (1990). *Językowy obraz świata*. Lublin: UMCS.
- Błahut, G. (2013). Mapy mentalne jako wyobrażenia miejskich obszarów kulturowych. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, 13, 47–56.
- Bogdová, K., & Siwek, T. (2007). České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel. *Sociologický časopis*, (5), 1039–1053.
- Borowik, I., Libiszowska-Żółtkowska, M., & Doktor, J. (Red.). (2008). *Oblicza religii i religijności*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Chlewiński, Z., & Kurcz, I. (Red.). (1992). *Stereotypy i uprzedzenia*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN. (Kolokwia Psychologiczne, 1)
- Czyż, R. (2009). Zróżnicowanie wyznaniowe Śląska Cieszyńskiego: Geneza – historia – stan obecny. W: S. Dudra & O. Kiec (Red.), *Kościół. Polityka. Historia: Ze studiów nad problemami mniejszości wyznaniowych w Polsce w XX i XXI wieku* (ss. 93–104). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Dąbrowska, A., & Anusiewicz, J. (Red.). (2000). *Językowy obraz świata i kultura*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Đerić, G. (2004). Kategorije vremena i prostora u optici „mentalnog mapiranja”. *Filozofija i društvo*, 24(1), 127–149.
- Engelking, A. (2012). *Koľchoźnicy: Antropologiczne studium tożsamości wsi białoruskiej przełomu XX i XXI wieku*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK.
- Fleischer, M. (2000). Obraz świata: Ujęcie z punktu widzenia teorii systemów i konstruktywizmu. W: A. Dąbrowska & J. Anusiewicz (Red.), *Językowy obraz świata i kultura* (ss. 45–71). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Gipper, H. (1978). Sprachliches Weltbild, wissenschaftliches Weltbild und ideologische Weltanschauung. W: J. Zimmermann (Red.), *Sprache ud Welterfahrung* (ss. 160–176). München: Fink.
- Greń, Z. (1998). ‘Swoj’ i ‘obcy’ na Śląsku Cieszyńskim – wyznaczenie zakresu na podstawie wyboru kodu w warunkach diglosji. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 34, 27–41.
- Greń, Z. (2000). *Śląsk Cieszyński: Dziedzictwo językowe*. Warszawa: SOW.
- Greń, Z. (2001a). Stereotypy jako fenomeny językowe. W: M. Kofta & A. Jasińska-Kania, *Stereotypy i uprzedzenia: Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe* (ss. 67–79). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Greń, Z. (2001b). Zakresy swojskości i obcości na Śląsku Cieszyńskim. W: I. Bogoczová (Red.), *Swoj i obcy w internetniczej i interpersonalnej komunikacji językowej* (ss. 243–259). Ostrava: Ostravská univerzita.
- Greń, Z. (2004). *Tradycja i współczesność w językowym i kulturowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim*. Warszawa: SOW.

- Greń, Z. (2008). Obraz Cygana i Cyganki w folklorze Śląska Cieszyńskiego. W: M. Bogusławska & G. Szwat-Gyłybowa (Red.), *Bunt tradycji tradycja buntu: Księga dedykowana Profesorowi Krzysztofowi Wrocławskiemu* (ss. 79–95). Warszawa: Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej UW.
- Greń, Z. (2010a). Wizerunek Cygana i Roma w prasie czeskiej. W: J. Goszczyńska & Z. Greń (Red.), *Res slavisticae: Księga dedykowana Profesor Ewie Siatkowskiej* (ss. 47–72). Warszawa: Instytut Sławistyki Zachodniej i Południowej UW.
- Greń, Z. (2010b). Wizerunek Kozaka we współczesnej prasie czeskiej. W: J. S. Gruchała & H. Kurek (Red.), *Silva rerum philogogicarum: Studia ofiarowane Profesor Marii Strzcharskiej-Brzezynie z okazji Jej jubileuszu* (ss. 109–118). Kraków: Wydział Polonistyki UJ.
- Greń, Z. (2012a). Miejsce stereotypów religijnych w językowym obrazie świata. W: *Z polskich studiów slawistycznych: Seria XII. Językoznawstwo* (ss. 55–60). Warszawa: Komitet Słownoznawstwa PAN.
- Greń, Z. (2012b). Słownictwo religijne w gwarach Śląska Cieszyńskiego. *Poradnik Językowy*, (1), 37–53.
- Harper, M. (2007). The stereotyping of nonreligious people by religious students: Contents and subtypes. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 46(4), 539–552. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2007.00376.x>
- Homol-Skąpska, I. (1968). *Tygodnik Cieszyński i Gwiazdka Cieszyńska pod red. P. Stalmacha*. Katowice: PWN.
- Kajfosz, J. (2001). *Językowy obraz świata w etnokulturze Śląska Cieszyńskiego*. Czeski Cieszyn: Pro Print.
- Kofta, M., & Jasińska-Kania, A. (2001). *Stereotypy i uprzedzenia: Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Koseła, K. (2003). *Polak katolik: Splątana tożsamość*. Warszawa: Wydawnictwo IFIS PAN.
- Kozłowski, J., Langner, J., & Zagajewski, T. (1989). *Atlas wyznań w Polsce*. Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza.
- Kras, P. (2004). Wizerunek Czecha-heretyka w Polsce doby rewolucji husyckiej. W: W. Iwańczak & R. Gładkiewicz (Red.), *Polaków i Czechów wizerunek wzajemny. X–XVII w.* (ss. 65–89). Wrocław: Wydawnictwo IH PAN.
- Kusztal, A., & Czapnik, S. (Red.). (2015). *Religia i Kościoły w polskiej przestrzeni publicznej*. Opole: Wydawnictwo UO.
- Lewandowski, J. (Red.). (1996). *Trudna tożsamość: Problemy narodowościowe i religijne w Europie Środkowo-Wschodniej w XIX i XX wieku*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- Libiszowska-Żółtkowska, M. (Red.). (2007). *Religia i religijność w warunkach globalizacji*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Łuczyński, M. (2009). Czech oczami Polaka – próba rekonstrukcji stereotypu. *Respectus Philologicus*, (15(20)), 134–142.
- Masłowski, M. (2012). *Religion et identité en Europe centrale*. Paris: Belin.

- Michalska, M. (1999). Religia jako wyznacznik tożsamości etnicznej ludności polskiej na Zaolziu. *Studia Etnologiczne i Antropologiczne*, 2, 257–266.
- Michalska, M. (2006). *Religijność na pograniczu: Polacy na Zaolziu*. Czeski Cieszyn: Kongres Polaków w Republice Czeskiej.
- Mrozek-Dumanowska, A. (2014). *Religia a globalizacja*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Askon.
- Niewiara, A. (2000). *Wyobrażenia o narodach w pamiętnikach i dziennikach z XVI–XIX wieku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Novotny, J. (2003). Looking for identity: Mapping or imagination? *Cahiers de l'exinox journal*, 5(1), 91–14.
- Nowakowska-Kempna, I. (1994). O potrzebie badań językowego obrazu świata gwar zachodniocieszyńskich w Republice Czeskiej. W: J. Svoboda (Red.), *Jazyk a literatura v česko-polském kontextu* (ss. 17–26). Ostrava: Ostravská univerzita.
- Ojima, M. (2006). Concept mapping as pre-task planning: A case study of three Japanese ESL writers. *System*, 34(4), 566–585. <https://doi.org/10.1016/j.system.2006.08.003>
- Panasiuk, J. (1998). O zmienności stereotypów. W: J. Anusiewicz & J. Bartmiński (Red.), *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: Teoria, metodologia, analizy empiryczne* (ss. 84–98). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Pietras, M., & Ratajczak, Z. (1992). Tolerancja i nietolerancja w opiniach Polaków. W: Z. Chlewiński & I. Kurcz (Red.), *Stereotypy i uprzedzenia* (ss. 151–158). Warszawa: Instytut Psychologii PAN. (Kolokwia Psychologiczne, 1).
- Pisarkowa, K. (1976). Konotacja semantyczna nazw narodowości. *Zeszyty Prasoznawcze*, (1), 5–26.
- Pocock, D. C. D. (1976). Some characteristics of mental maps: An empirical study. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 1(4), 493–512. <https://doi.org/10.2307/621905>
- Quasthoff, U. (1998). Etnocentryczne przetwarzanie informacji. Ambiwalencja funkcji stereotypów w komunikacji międzykulturowej. W: J. Anusiewicz & J. Bartmiński (Red.), *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: Teoria, metodologia, analizy empiryczne* (ss. 11–30). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Róžańska, A. (1996). Religia jako płaszczyzna funkcjonowania stereotypów w świadomości młodzieży pogranicza polsko-czeskiego. W: T. Lewowicki & B. Grabowska, *Społeczności pogranicza: Wielokulturowość. Edukacja* (ss. 87–98). Cieszyn: Uniwersytet Śląski Filia w Cieszynie.
- Rusek, H. (2002). *Religia i polskość na Zaolziu*. Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos.
- Schilling, H. (2010). *Konfesjonalizacja: Kościół i państwo w Europie doby przednowoczesnej*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Sobecki, M. (2000). Środowisko zamieszkania a postawy młodzieży wobec odmienności rasowej, narodowej i religijnej. W: T. Lewowicki (Red.), *Edukacja międzykulturowa w Polsce i na świecie* (ss. 201–211). Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Suchodolska, J. (1998). Jakość postaw religijnych a problem tolerancji. W: T. Lewowicki & B. Grabowska (Red.), *Młodzież i tolerancja: Studium z pogranicza polsko-czeskiego* (ss. 65–73). Cieszyn: Uniwersytet Śląski. Filia w Cieszynie.

- Tuan, Y.-F. (1975). Images and mental maps. *Annals of the Association of American Geographers*, 65(2), 205–213. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1975.tb01031.x>
- Tye, M. (1988). The picture theory of mental images. *The Philosophical Review*, 97(4), 497–520. <https://doi.org/10.2307/2185413>
- Tyner, J. A. (1987). Interactions of culture and cartography. *The History Teacher*, 20(4), 455–464. <https://doi.org/10.2307/493751>
- Wnętrzak, G. (2014). *Stosunki polityczne i narodowościowe na pograniczu Śląska Cieszyńskiego i Galicji Zachodniej w latach 1897 – 1920*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Zahradnik, S. (1989). *Czasopiśmiennictwo w języku polskim na terenach Czechosłowacji*. Opole: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.

The image of the atheist and his place on the confessional map of the world in Cieszyn Silesia

Summary

The aim of this article is to create an image of the atheist based on historical and contemporary sources. The history of the concept of the atheist is described on the basis of the regional press, the contemporary picture of the concept – on the basis of the results of a questionnaire and discussions on religious topics on regional websites. The analysis showed that the concept of the atheist is treated as a term equivalent to the terms of members of different churches. The research shows not only the image of the atheist, but also its place in the system of perception of religious differences.

Wizerunek ateisty i jego miejsce na konfesyjnej mapie świata na Śląsku Cieszyńskim

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest stworzenie obrazu ateisty na podstawie źródeł historycznych i współczesnych. Historia pojęcia ateisty została opisana na podstawie prasy regionalnej, współczesny obraz – na podstawie wyników ankiet i dyskusji na tematy religijne na regionalnych stronach internetowych. Analiza wykazała, że pojęcie ateisty jest traktowane jako pojęcie równorzędne z określeniami członków różnych kościołów. W wyniku badań przedstawiono nie tylko wizerunek ateisty, lecz także jego miejsce w systemie postrzegania różnic wyznaniowych.

Keywords: atheism; linguistic picture of the world; stereotypes; mental maps; cultural history

Słowa kluczowe: ateizm; językowy obraz świata; stereotypy; mapy mentalne; historia kultury

Zbigniew Greń, Institute of Western and Southern Slavic Studies, Faculty of Polish Studies, University of Warsaw
Correspondence: zgren@poczta.onet.pl

The article is financed within the National Centre for Science Opus Programme, no. 04101, *Stosunki wyznaniowe w językowym obrazie świata na Śląsku Cieszyńskim* (*Confessional relations in the linguistic picture of the world in Cieszyn Silesia*).

Competing interests: The author has declared he has no competing interests.